

Jakab Albert Zsolt

Firkás város. A firkálás és terei Kolozsváron

A firkálás a médiának és általában véve a közbeszédnek egyik kellemetlen témája, a tudományos kutatásoknak pedig egyik félreeső területe. A média és közbeszéd természetére a kulturális idegenkedés, az állandó értékítélet és szankcionálás, a saját kultúra elhatárolása és az idegenségnek a sajáttól való megtagadása jellemző. A tudomány diskurzusában pedig egyrészt az előbbieket által eredményezett ózdkodás és szakmai fanyalgás érhető tetten. Másrészt a tudományos értetlenség, a más területen bevált módszerek alkalmazhatatlansága és az ismert kulturális előképeknek való megfeleltethetlenség is zavart kelt. Ebben a (látszólag) kétféle viszonyulásban éppen az a felfejtendő probléma a közös, ami ennek a tanulmánynak a megírására készítetett: milyen kultúrát képvisel a firkálás, miért és hogyan használják és mennyiben egységes ez a kultúra?

A firkálás kultúrájának és természetének megértéséhez több évi adatgyűjtés és kutatás eredményeinek összegzése révén igyekeztem eljutni. 2001 és 2002 között a padfirkálást mint a diákkultúra egyik összetevőjét vizsgáltam (lásd Jakab 2002a, Jakab 2002b és Jakab 2006). Ugyanekkor kiterjesztettem a kutatást a város nyilvános terében létrejött falfirkákra is, amely az előbbi kutatásaimnál nagyobb, rétegzettebb közösségnek (városlakók) és a firkálás másképpen kontextualizálódó motivációinak vizsgálatát jelentette (lásd Jakab 2004a, Jakab 2004b és Jakab 2005). Bár a továbbiakban a figyelmem más témák felé irányult, a falfirkák folyamatos gyűjtéséről nem mondtam le. 2005 márciusában a MindBomb nevű civil szervezet véleménygyűjtő táblát helyezett el a Fótéren a Gheorghe Funar által kezdeményezett, római romok felmutatására hivatott ásatások elé. E felhívás nyomán kitermelődött szövegeket is felgyűjtöttem.

Kutatástörténet, fogalomhasználat és kutatói magatartás

A firkálás néprajzi-antropológiai kutatásának a magyar nyelvterületen nem alakult ki hagyománya. Ezért, ha a firkálás magyar definíciói után kutatunk, akkor csak a lexikonok különféle címszavai nyújthatnak fogódzót. És mialatt

felvetődne valakiben az eljárás tudománytalansága, előrebocsátom, hogy *firkálás* címszó nincs.

Az általam vizsgált szövegtípusra a Világirodalmi Lexikon a *graffiti* címszót tartogatja: „falra és egyéb nyilvános helyekre felfirkált rövid szövegek. Egyaránt megtalálható bennük a politikai, erotikus, csúfolódó tematika, a próza és a vers, a rögtönzés és a sztereotipitás” (Voigt 1975: 714). Ez a meghatározás a tartalmi kritériumok alapján próbálja megragadni ezt a nem szokványos szövegtípust, nem reflektál a beszédmódban rejlő magatartásra. Ugyanitt a lexikon *feliratirodalom; epigrafika* címszava nem tekinti különálló szövegtípusnak, „a fogalom csupán azt a körülményt jelzi, hogy az írás a szokásostól (könyv, papír, papirusztekercs, agyagtábla stb.) eltérő tárgyon rögzített” (Szerdahelyi 1975: 77). A Magyar Néprajzi Lexikon *felirat* címszava „a parasztság által használt tárgyakon az írás és olvasás terjedésével párhuzamosan” megjelenő és elterjedő szöveget ért (Csilléry 1979: 131). Az utóbbi meghatározásoknál a szerzők külső jegyek alapján osztályoznak, így csupán arra figyelnek, hogy milyen tárgyi kontextusban található, termelődik a különféle szöveg, és nem tesznek különbséget a felirat és a firkálás között. A kisepikai prózaműfajok tárgyalása során Voigt Vilmos a *feliratok csoportját* is megnevezi (Voigt 1998).

A felirat és a firkálás közötti határ irreleváns volta további példákkal is szemléltethető. A feliratok csoportját (*schriften*) Hermann Bausinger népköltészeti műfajként határozza meg (Bausinger 1968). Egyik fejezetben a szerző kitér a házak, bútorok és eszközök felirataira. Meglepő, hogy itt a *felirat*ként (*inschriften*) említett első példa tulajdonképpen egy nemzetközileg elterjedt *firkálás*: KILROY WAS HERE (Bausinger 1968: 106; a fejezet magyarul: Bausinger 1981). Jellemző az is, hogy az angol szakirodalom *graffiti* terminusa a szakszövegek magyar fordításaiban többnyire következetesen *felirat*, illetve *falfelirat* néven jelenik meg.

A felirat és a firkálás közötti különbségtétel fontosságára Balázs Géza hívja fel a figyelmet. Szétválasztja a két szövegtípust, „az első alatt a hivatalos jellegű, elfogadott, a másikon a spontán jellegű és üldözött írásműveket értve” (Balázs 1987a: 330). Ez a meghatározás a szövegtípusok fogalmi meghatározásán túl rámutat arra, hogy a társadalom hogyan viszonyul a firkálás jelenségéhez. Ugyanakkor nem teljes a definíció: a firkálásban egy szerzői magatartás is benne van, nem annyira spontán jellegű; illetve nem mindenki által üldözött. A meghatározásba a kutatói előítélet is belekerült.

A feliratok tehát hivatalos vagy félhivatalos produktumok, amelyeket az adott közösség az ízlés- és normarendszere által legitimált. Ezzel szemben a

firkálások kikerülnek az adott társadalom ellenőrzése alól, ily módon nem hivatalos jellegűek és egy valamilyen szempontból alullévő csoportot, kisebbséget jellemeznek (vö: Balázs 1987b: 14).

Balázs Géza felosztásában a firkálás és a felirat szövegtípusai a strukturalista oppozíciók szabálya szerint szembehelyeződik egymással. A firkáláshoz, a felirattal – tágabban értelmezve: az írással – szembeállítva, pejoratív jelentés társul. A firkálás egy olyan tartalmi-formai egységet és a lét-rehozására irányuló cselekvésmódot jelent, amely az írással szembeállítva messzemenően kifogásolható. Hiszen az írást és a tipografikus szövegeket „tipikusan a rendezettség és kiszámíthatóság jellemzi” (Ong 1998: 250), a firkálás pedig ezeknek ellentétéként elgondolt, esztétikailag elhanyagolhatónak tartott szövegtípus. A firkálásnak az írástól eltérő természete az oka annak, hogy a firkálásuktól mind a köznapi, mind a tudományos diskurzusokban idegenkedni szokás.

Más a kulturális tartalma a feliratnak és a firkálásnak. A fenti fogalmi különbségtétel a tudományos viszonyulás magatartását is magyarázza. A felirat vizsgálata már rég polgárjogot nyert a tudományos kutatásokban (például a néprajzban a népi feliratok és feliratos népköltészet kutatásával, az építészet-történetben, a régészetben, a történettudományban), így nagy szakirodalmi és külön tudományága (felirattan, epigrafika) is van. A firkálással szembeni magatartás, ha nem is elutasító, de ambivalens. A nagy személyiségek firkáira, kézjegyeire a *marginália* megnevezést használják: például Bartók Béla (vö: Tallián 1979), Arany János (vö: Ile 1991: 242–255), Babits Mihály baráti köre (vö: Balázs 1983: 18) firkáira az utókor az ereklyéknek kijáró tisztelettel tekint, a kutatás pedig tudományos kihívásként kezeli. Ugyancsak a hivatalos kultúra regiszterében kapnak helyet a jelentől igencsak eltávolodott és a művelődéstörténet részévé avatott, szelídített firkálások. Az ókori, mára a minőségi emberi tudáshoz kapcsolt falfirkáknak hatalmas szakirodalmi van. A pompeji (vö: Castiglione 1973 és Maulucci Vivolo 2002) és athéni (vö: Lang 1974) falfirkákban a kutatás ugyanazt értékeli, amit a kortárs firkálásoktól megtagad, illetve amiről ott megfeledkezni látszik. Nevezetesen azt, hogy ezek a kommunikációs gesztusok a társadalom lenyomatai. Castiglione László megállapítja, hogy a pompeji firkálások ma kultúrtörténeti forrásanyagot képeznek. A láva által betemetett város ezen nem mindennapi dokumentumai „olyan részletekbe engedtek betekintést, amelyeket máshonnan egyáltalán nem ismerhetünk” (Castiglione 1973: 69–70).

Hoagy időben és térben közelebbi példával szolgáljunk, meg kell említenünk, hogy a fenti paradigmához igazodik az erdélyi barlangok firkáinak

gyűjtése is (Emódi 2001). Dénes Istvánnak és Emódi Jánosnak „régí feliratokat, kézjegyeket az utolsó pillanatban sikerült megmenteni az utókor számára, [...] hozzájárulva az erdélyi barlangkutatás történetének gyarapításához” (Dénes–Emódi 2002: 6). A gyűjtésre érdemesnek ítélt keltezett névfirkálások „nemcsak évszázados régiségük, hanem egyéb vonatkozásaik miatt is érdeklődésre tarthatnak számot, ezért érdemes lejegyezni, lefényképezni őket. Annál is inkább fontos ezek megörökítése, mivel a divatossá vált barlangturizmussal a falakra mázolt, füstölt, festékszóróval felvitt öles feliratok egyre több régi feliratot tesznek olvashatatlaná. Régi barlangfeliratnak, kézjegynek tartunk minden második világháború előtt keletkezett barlangi feliratot” (Dénes–Emódi 2002: 4). Tehát 2002-ben művelődéstörténeti értékkel a legalább 62 éves firka rendelkezett. Ez az időtávolság jelenti itt a kutatói léptéket.

Külön vizsgálat tárgyát képezhetné, hogy mit örökölt a fenti szemléletből a kortárs firkálások kutatása. Habár a legrégebbi korokból vannak adatok firkálásra és művelődéstörténeti csemegeként már korábban bevitték a köztudatba, szakszerű (magyar) kutatás az 1980-as évekig nem történt ezen a területen. A gyakran értékközpontú kultúraelméletben fogant kutatás tartózkodott a kortárs firkálások kutatásától. Ez a megállapítás egyébként a szubkultúra-kutatások egészére vonatkozik, és minthogy a firkálások az ifjúsági kultúrák melléktevékenységeként jelentek meg – ha megjelentek – a szakmai diskurzusokban, a meglétükre való utalásokon túl alaposabb elemzésükre nemigen került sor.

Háy Ágnes 1976-tól kezdte emlékezetből leírni a tilalmas szövegeket, majd 1978–1979-ben többedmagával és olvasói segítséggel folytatta a „budapesti folklór” (versek, dalok, nyelvi játékok) gyűjtését (vö: Háy 1980). A kezdeti vizsgálatokra jellemző a rácsodálkozás. Amikor elkezdődik a firkálások – kontextus nélküli – gyűjtése, a szövegtípus és az azt létrehozó attitűd kuriózumként jelenítődik meg, a kutatásnak nincs tudományos alapja.

A magyar nyelvterületen a firkálásokról szóló, a pusztá híradásnál többet tartalmazó szövegek között először Hernádi Miklós, Száraz György, Szombathy Bálint és Bakos Zoltán munkáit említhetjük meg (vö: Hernádi 1978 és Hernádi 1986, Száraz 1981, Szombathy 1981 és Szombathy 1986, Bakos 1986). A szerzők kommunikációelméleti vizsgálatoknak, tartalmi és formai osztályozásoknak vetették alá az esetlegesen összeválogatott anyagot. A létrehozás eljárásait figyelték és a szövegek lehetséges jelentéseit értelmezték, bár nem ismerték és nem láttatták a létrehozó közösséget.

Balázs Géza, aki a firkálások kutatásának egyik úttörője, a tudományosság számára rehabilitálni és elfogadhatóvá tenni igyekszik a firkálást. Vizsgálatai-

nak erőssége, hogy többnyire szisztematikus, strukturált gyűjtéseket eredményeztek. „A városi szubkultúra területileg és társadalmilag jól megragadható egységére” irányult a budapest–gödöllői HÉV szerelvényeinek üléseiről, ablakpárkányairól gyűjtött firkaanyag (Balázs 1983: 20). Ugyanilyen vállalkozása volt egy nyári középiskolás építőtábor sátorfirkálásainak felgyűjtése, amelyeket „tematikai gazdagságuk miatt sokrétűbb, értékesebb gyűjtésnek kell tartanunk. Ennek egyik oka az, hogy a középiskolás üdültáborban az ország minden részéről, de elsősorban vidéki, tehát folkórközeli rétegből származó diákok nyaraltak. [...] Szövegekben több folklór hatást lehetett felfedezni” (Balázs 1987b: 20). (Nem lehet nem észrevennünk a néprajzi kutatások vidékcentrikusságából és nosztalgciából visszaköszönő árnyalatni értékítéletet.) Egy évtizeddel később szükségesnek látta „egy népszerű válogatást is közreadni – ezzel hívta fel a figyelmet erre a lenézett, ám sok érdekességet rejtő kommunikációs módra, kisműfajra” (Balázs 1994a: 5). Gyűjtői palettáját színesítik a fogházbeli tetovált szövegek rögzítései (Balázs 1994b és Balázs 1994c); figyelemre kiterjedt a ruhafeliratok (Balázs 2003), jelvényfeliratok (Balázs 1991) és tárgyfeliratok (Balázs 2000 és Balázs 2004) vizsgálatára is.

Balázs Géza vizsgálatai főleg nyelvészeti-folklorisztikai, kommunikációelméleti motivációjúak. A terepmunkája is erre utal. A kutatások laborjellegűek, amelyek alkalmasak arra, hogy képet alkothasson a szövegek kitermelődéséről, szerveződéséről, amelyek tudományos problémáját képezik. Az igényes tartalmi-formai csoportosítást már első munkájában elvégzi (Balázs 1983); ehhez a megközelítéshez további munkáiban, összefoglaló tanulmányaiban is hű marad. Ez a tipológia a sátorfirkálások esetében a legteljesebb. Kategóriái, alcsoportok nélkül: kérdés, válaszoló-felelgető, kijelentés, felszólítás, vers-rigmus, a táborélet költészete, reklámszövegek, idézetek, levél, recept, kódra utaló megjegyzések, vicc, név, szám, idegen nyelvű firkálások (Balázs 1987b: 61–119). A kutató érdemben vetette fel a firkáláskutatás problémáját, azonban a firkáló közösségről, a cselekvések mögötti motivációkról, magáról a csoportkultúráról nem állt szándékában beszélni. Csak általánosságokban ragadta meg az általa bevezetett *grafológiai ösztön* fogamát, amelyet a jelhagyás ösztönével, a territoriális ösztönrel, az ürességtől való félelemmel, a csatlakozási kényszerrel, a próbatétellel, a tabutöréssel, az érzelemkifejezéssel, a kapcsolatteremtési-, a politikai-közéleti vagy esztétikai céllal magyarázott (Balázs 1994a: 14).

A szerző szövegközpontú elemzése körvonalazzák ugyan, de nem látatják kellőképpen a létrehozókat, illetve megkerülik a csoportvizsgálatot. Sejtései vannak a létrehozó közegről – szerinte a HÉV- és sátorfirkálások

szerzői nagyobbreszt diákok (vö: Balázs 1987b: 18–20) –, de nem tudjuk meg, mitől egységes ez a csoport, miért szervezi ezt a kultúrát. Mivel első-sorban nyelvészként kutatta firkálást, nem szándékozott kitérni a csoport-kultúra problémáira: nem keresett választ a csoportkohézió, csoporthatár, csoportnorma kérdéseire.

Nemzetközi viszonylatban készültek olyan munkák, melyekben kitapint-ható a terepélmény, körvonalazódik egy létrehozó közösség. Ezek közül most csak azokra térnek ki, melyek szemléletét, eredményeit magam is hasznosítom. Terrance L. Stocker és munkatársai három amerikai egyetem vécéfirkáit elemezték. A kutatásuk érvelése meggyőző: a gyűjtött szövegek jelzik a létrehozó közösség társadalmi attitűdjeit, a közösség a firkálás által határolódik el más közösségektől; a csoportfirkálás nagyobb része a csoport társadalmi el-ítélésének következtében születik meg; a férfiak és nők firkálásainak különbsége a gyermekkori szocializáció eredménye (Stocker et al. 1986).

Richard Lachmann a graffitizés kapcsán rámutat azokra a közösségen be-lüli játékszabályokra, amelyek a szubkultúrán belül éltetik egyrészt magát a tevékenységet, másrészt a nekik való megfelelés által kijelölik az egyén po-zícióját a csoportban (Lachmann 1998). A New York-i falképek elemzésével olyan keretet javasol, amelyben összeegyeztethetővé válik a szubkultúráknak, a deviáns karriereknek és a művészet világának elkülönülő szociológiai szak-irodalmá (vö: Lachmann 1998: 232). A vizsgált graffitifestők piacorientált-sága kapcsán módosítja Dick Hebdige-nek a szubkultúrák áruvá tételéről¹ és kiüresítéséről szóló elméletét: „...ha egy szubkultúra létezése annak jele, hogy tagjai elutasítják az uralkodó gyakorlatot, akkor pusztán azáltal, hogy felajánlják számukra az uralkodó kultúra juttatásait, még nem szűnik meg a szubkultúra ideológiai és szervezeti kohéziója” (Lachmann 1998: 251).

Ez utóbbi kutatásoknál a releváns elemzési szempontok a társadalmi prob-lémák lényegére világítanak rá (faji és nemi problémákra, csoportszerveződé-sekre, szociális dinamikákra). Rákérdeznek a kultúra természetére, és – ami a legfontosabb – a firkálást vagy graffitizést nem választják le a közösségről, azzal a társadalmi kontextussal együtt elemzik, amely élteti ezt a kultúrát.

A New York-i típusú graffitiknek vagy falképeknek a létrehozása már un-derground művészetnek számít.² Walter Grasskamp szövege (Grasskamp

¹ Lásd Kacsuk Zoltán tanulmányát ebben a kötetben.

² Az underground művészetként felfogott tevékenység kutatásának hatalmas szakiro-dalmából: Cooper–Chalfant 1984 és Hoekstra 1993. Hasonló vállalkozás magyarul: Kovács 1986.

1986) felvillantja a graffitizőknek a művészeti elismerés és az ezzel járó társadalmi megítélés és büntetés közötti küzdelmét. A művészi önkifejezés és egyéniség vizsgálata célja Kresalek Dávid kutatásának is. A graffitizést egy (szubkulturális) életmód megnyilvánulásaként tárgyalja (Kresalek 2000).

A kolozsvári firkálásokkal kutatásaim előtt Papp Annamária foglalkozott. A szerző a Dell Hymes-féle kommunikációs modellt próbálta ki a gyűjtésén (Papp 1998). Adattárát más kutatók is felhasználták. Pethő Zoltán saját, bukaresti gyűjtésével vetette össze ezt az anyagot (vö: Pethő 2003).

Firkálások, terek, motivációk

Balázs Géza a firkálást következetesen *műfaj*ként definiálja. A szerző erre a terminusra építi rá az elemzését, ebben a munkában azonban – amennyiben a műfaj esztétikai kategóriaként tekintett entitás – a firkálást másképpen vizsgálom. Ezért használom és tartom megfelelőbbnek a *szövegtípus*, *beszédmód* szakszavakat. Az *epigrafika* terminust is hasonló megfontolásból mellőzöm, helyette a *firka*, *pad-* és *falfirka* fogalmakat használom. Értelmezésemben a firkálás egy olyan szövegforma és beszédmód, amely nonkonform tartalmát és írásképét tekintve, ha nem is az esztétikumon kívül eső entitás, de létrejöttében az esztétikai intenció nem játszik szerepet. A gyűjtött anyag szövegtípusa a firkálás szubkulturális jellegű kategóriájába tartozik.

A firkálások vizsgálatához néhány kimondott vagy kimondatlan hipotézissel közelítettem. A tevékenység zajlásának terét nem esetlegesnek, hanem szándékoltnak tekintettem. Itt segített Jürgen Habermasnak a társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozásáról szóló elmélete (Habermas 1999). A szerző szerint tévedés a publikumról egyes számban beszélni; a szubkulturák felülről való megkonstruálását úgy értelmezhetjük, mint a polgári nyilvánosságtól való leszorítás, a dominás nyilvánosságból való kirekesztés, az attól való megtagadás eredményét. A modell támpontként szolgál a terek szerveződésének kérdésénél, alaptézisei – a közszféra nyilvános szférává és magánszférává válásának dinamikája – kiindulópontot jelentenek. A különböző szférák nyilvánosság és intimitás szerint való szétválása és a szétválás során kialakuló oppozíció a fizikai és virtuális (mentális) terek esetében is kirajzolódik. A nyilvános szféra mögött a hatalom, a hivatalosság áll, amely legitimizálja is egyben. A magánszféra a hivatalosságtól rejtett, a hatalom által lefedetlen, ellenőrizetlen területeket jelenti. Elemzésemben két aspektus

fontos: a privát vagy a saját nyilvánosság megteremtése (amely biztosítja a belső kommunikációt) és az ebben való opozicionális viselkedés (amelyből megteremthető egy alternatív kisvilág).

Egyes kutatók a firválás értelmét vagy motivációját az időstrukturálásban (is) látják. Számomra az unaloműzés nem magyarázat, elfogadása meglehetősen rövidre zárna és az alapproblémához vetné vissza az értelmezést. A szubkultúrák és csoporttevékenységek meglétére és természetére ugyanúgy nem fogadható el indoklasként, mint ahogy a kultúrának a kutatási hagyományok főáramába tartozó területeinél sem. Az unaloműzés csak ürügy vagy időkeret a tevékenységhez és nem lehet magyarázat rá. Az egyén (értve itt a diákot és városlakót) természetesen az időben él és cselekszik, és csak ebben a közhelyes értelemben és nem axiómaként fogadható el ez az állítás, különben a kutatói kompetenciát kérdőjelezi meg.

Szükségesnek tartom megvizsgálni a firválás, graffitizés terét, mivel ez segíthet abban, hogy ezen kultúra természetét illetően tisztább képet alkothassunk. Hipotézisem, hogy egy kulturális tevékenység nem tud függetlenedni attól a fizikai és társadalmi környezettől, amelyben létrejön, amit egyetlen szóval kontextusnak nevezhetünk. Külön vizsgálom meg a padfirvák terét, a falfirvák terét, valamint a *MindBomb* akcióját.

Padfirvák

A padfirvák gyűjtését 2001 és 2002 között a BBTE Bölcsészkarának magyar hallgatói által gyakrabban használt termeiben végeztem.

A diákkultúra vizsgálatánál több összetevő elemzése jöhet számításba. A diákok írott populáris kultúrájának vizsgálata eredményes lehet a diákkultúra megértésében. Azért alkalmas a csoportkultúrát ebből az szempontból vizsgálni, mert a diákirválás egyike a jól körülhatárolható diáktevékenységeknek. Az a cselekvésforma, amely kizárólag az iskolai intézmény – jelen esetben az egyetem – teréhez és idejéhez köthető és a diákkultúrának egy olyan létmódja, amely az oktatási intézményen kívül ebben a formában nem élhet. Tehát abban az időben és térben létezik, ahol a diáklét mint identitás elsődlegesen fennáll és generálódik. Ezért feltételezem azt, hogy a tér- és időkeretek meghatározzák a szövegek tartalmát, formáját, így kihatással vannak a diákirva-kultúra alakulására is. A szövegek segíthetnek annak megállapításában, hogy milyen a firváló viszonya az intézményhez, a tanárokhoz és a diákközösséghez.

Mivel a továbbiakban nem térek ki részletesen a firválásnak mint kommunikációnak az elemzésére, röviden vázolom a vizsgálat súlypontjait. A kultú-

ra magatartását vizsgálva Dell Hymes elméletére támaszkodtam (vö: Jakab 2002a: 220–222 és Jakab 2002b: 19–23). Ez alapján *címző*nek neveztem az üzenetet firkáló (a beszédet kezdeményező) egyént, aki az adott szöveget elindítja, a firkálást ily módon kezdeményezi. E logika alapján *címzett*nek az üzenetek valamennyire meghatározható célszemélyét neveztem, aki elolvassa és esetleg folytatja azt. A diákok között megoszló szerepek rugalmasak, változhatnak. A *levelezés* történhet szinkrón módon, amikor a felek egymás mellett ülnek, vagy diakrón formában, amikor kettőnél több személy is bekapcsolódhat. Ez utóbbinál a felek nem ismerik egymást, a kommunikáció aktusa biztosít(hat)ja az átjárást az évfolyamok (generációk) között.

Az információcsere felvillantott típusainak közös sajátossága, hogy a szövegek folytatásokat, válaszokat implikálnak. Ez megegyezik Mihail Bahtyinnak az életbeli megnyilatkozásról szóló megállapításaival: a *mindentnapi kommunikáció az esztétikaival szemben lezáratlan, folytatódó és folytatható megnyilatkozási forma* (Bahtyin 1985: 15–33). Ez a közlésforma éppen lezáratlansága miatt időben terjedő indefinit szövegeket eredményez. A padfírka szövegtípusa felvállalja a szövegek folytathatóságát: a szövegek utalnak egymásra és kapcsolódnak egymáshoz. Így lehetővé vált mind az intratextualitás, mind az intertextualitás vizsgálata. Ezek voltak a vizsgált szövegtípusnak azok a vetületei, ahol a szóbeli és írásbeli folklór (populáris kultúra), valamint az irodalmi szövegek közötti átcsapások, kapcsolatok kimutathatók (vö: Jakab 2002b: 23–26).

A (társadalmi) struktúra állandóságát valló Pierre Bourdieu a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődését több területen (oktatás, egyház, tudás, politika stb.) kimutatta. Az eddigi vizsgálatoknál magam is felvállaltam ezt a bourdieu-iánus koncepciót. A padfirkák elemzését az intézményi keret vizsgálatával együtt végeztem: a padfirkálást a tanár–diák, intézmény–hallgató viszonyban található egyenlőtlenségre adott válaszként kezeltem. Talán meglepő egy olyan elméletre való támaszkodás, amely az 1960-as évek diáklázadásain csiszolódtott, és meghökkentő lehet az egyetemi diákkultúrát szubkultúráként láttatni. Úgy gondolom, Pierre Bourdieu elmélete ma is hasznosítható.

Az intézmény–hallgató és a tanár–diák viszony

A tevékenység magyarázatához először az egyetem intézményi működését kell szemügyre venni.

Az egyetem, amely látszólag demokratikus intézmény, valójában aszimmetrikus viszonyt hoz létre önmaga és a diákság között. Látszólag a diákokért

léteznek, valójában nekik alig van beleszólásuk a működésébe. Az irányítás rendszabályok formájában felülről jön: a diákoknak kész órarendet, szemnáriumi munkarendet, bibliográfiát adnak, megszabják, hogy mit tanuljanak, miből és hogyan írjanak dolgozatot, mikor vizsgázzanak stb. Az egyetemi hallgatónak pedig meg kell valósítania a „kötelező létezési formát”, amely tulajdonképpen a diáknak „a tanár [és az intézmény – J. A. Zs.] számára való létezése” (Bourdieu 1978: 14). Az intézmény és a hallgatók közötti aszimmetrikus kapcsolat a diákokból ellenállást válthat ki.

Nemcsak az iskolai rendszer működése aszimmetrikus, hanem a tanár–diák viszony minősége is. Ezt a pedagógiai viszonyt egyszerű kommunikációs viszonyként kezelve Pierre Bourdieu azt vizsgálta, hogyan termelődik újra a társadalmi egyenlőtlenség, az alárendeltség és a függőség érzete a diákokban (Bourdieu 1978). Az információ és üzenet pedagógiai kommunikációs viszonyban adódik át, és ez a tény meghatározza, hogy mit kell átadni, hogyan kell átadni, kiknek van joga átadni, kik kötelezettek az üzenet befogadására. A tanár–diák viszonyban Pierre Bourdieu felfogása szerint a diákra inkább kötelezettségek hárulnak, a tanárokkal ellentétben, akiknek jogaik vannak. A diákok elégedetlenségének ez is forrása lehet.

Az egyetemi térhasználatról, térelrendezésről is, mint a tanár–diák közötti viszony materializációjáról kell ejteni néhány szót. A fizikai térhasználat, az iskolai térelrendezés is generálja az egyenlőtlenséget. A tanár–diák viszony már proxemikailag is meghatározott. A tantermek terei az egyének számára – értve ez alatt a tanárt és a diákokat – kijelölnek szerepeket, meghatároznak valamilyen hierarchiát. „A tanár az intézmény által rendelkezésére bocsátott tér sajátosságaiban (dobogó, katedra, vagyis a rászegeződő tekintetek metszéspontjában elfoglalt központi helyzet) találja meg azokat az anyagi és szimbolikus feltételeket, amelyek lehetővé teszik, sőt – akár akarja, akár nem – rákényszerítik, hogy kellő távolságot tartson önmaga és a hallgatóság között” (Bourdieu 1978: 10). A diákok ezt a távolságot mint egyetemi hierarchiát érzik, és proxemikailag ki is fejezik: ha kevesebben vannak, tehát ha a létszám megengedi, többnyire el sem foglalják az első padokat (nem kívánnak mindig fizikai közelségben lenni az intézményt is képviselő tanárral).

A lázadás megnyilvánulása a firkálásban

A tanár és a diák, az intézmény és a hallgatók közötti egyenlőtlenséget feltételezhetően a firkálás cselekvésében megmutatkozó lázadás is kifejezi. És itt megint arra a véleményre utalnék vissza, mely szerint a firkálásnak mint

tevékenységnek a legfontosabb szerepe az időstrukturálás. A diák benn ül az előadáson, nem érdeklí, vagy unja, kezében van az írószer, a felület is adott hozzá, hát nekifog a padra firkálni. Hogy miről? A téma is kézenfekvő: tanárok, az előadás, a kollégák, a kedvenc együttesének nevei stb., vagy akár a pad felületén már előzetesen rajta lévő szövegeket is folytathatja. A diák tehát unalomból fordul a firkáláshoz. Ez a szempont azonban terméketlen.

A diákfirkálásban ugyanis a lázadás aspektusai érhetők tetten. Mint tevékenységnek, az egyetem terében való jelenléte már maga is lázadás az intézménnyel és a tanárokkal szemben. A továbbiakban az ellenállásnak a firkálások tartalmában, formájában, nyelvhasználatában, stílusában és beszédmodorában megmutatkozó formáit vizsgálom.

(Lázadás tartalommal)

A diákok lázadása a firkálások tartalmában a legnyilvánvalóbb. Hiszen ami a diákságot foglalkoztatja, vagy felháborítja, az a firkálások témájává válva mind a padokra kerülhet. A feltételezésem érvényesítheti annak ténye, hogy a diákok előadások, szemináriumok ideje alatt firkálnak. A kérdés tehát az, hogy a firkálások tartalmaiban miképpen van jelen az ellenállás.

A firkálások tartalma lehet nyíltabb vagy rejtettebb formája a lázadásnak. A tartalommal való lázadás nyílt, direkt, amikor a szövegek az előadás unalmaságáról, kibírhatatlanságáról szólnak vagy a tanárokat, az előadásokat, az intézményt minősítik. A gyűjtött szövegeknek nagy része ezt a tematikát képviseli.

Az elhangzó előadást és az előadót minősítik negatívan a diákok, amikor az UNOM/ *süket szöveg/ semmi ész*; Nagy hülyeség! szövegeket firkálják. Az előadás unalmasságáról, kibírhatatlanságáról szólnak a *Nagyon unalmas, borzasztó!, Voltam itt/ és halálra/ untam magam*, EL VAGYOK ALUDVA!!!!, UNOM/ EZT/ A/ SZART, UNALMAS, *Nem bírom!*, NEM MARADOK [az előadás második felére]!, stb. firkálások.

Nyílt lázadásnak tekinthetők a firkálás azon esetei is, amikor bizonyos tanárokat *hülye ringyónak*, *seggfejnek* titulálnak a firkálók. Még szókimondóbb ebből a szempontból a FUCK THE TEACHERS! firka. Szintén a tanárokat célozzák meg a TE UNOD-E/ HOGY UNOD? firka vagy az UNCSI VAGY EMBER megjegyzés és a SHUT THE FUCK UP! felszólítás. Ugyanígy sokatmondó a többször megjelenő FUCKULTATE firkálás. Ezek a szövegek olyan információkat közölnek a diákoknak az intézménnyel, a tanáraikkal kapcsolatos viszonyáról vagy véleményéről, amelyek az intézmény és a tanárok számára nem nyilvánvalóak és nem ismertek. A látszat feléjük mást mutat a diákokról, a diák tud udvarias és akár hízelgő is lenni a tanárral

szemben. A problémamentes látszat mögött a firkálások arról árulkodnak, hogy a firkálók nincsenek minden esetben megelégedve a tanárral és az előadásával.

Természetesen a tanárokról szóló szövegek között a diákságra jellemző humor jegyében létrejöttek is találhatók. Például a tanárt becéző KESZEG-bébi vagy egy hosszabb szöveg: *Az a kérdés feszeget/ mikor látom Keszeget/ meg a Pozsony Ferencet/ Nos, hogyan legyek öngyilkos.* Az ilyen esetekben a humor, a magamutogatás fontosabb, mint a tiltakozás.

A tartalommal való lázadás rejtett, indirekt módját leginkább az példázza, hogy ugyanazok a diákok, akik szemináriumokon, szakmai megmérettetéseken és vizsgákon az elvárásoknak, követelményeknek megfelelő szellemi szinten képesek megnyilvánulni, a padokra zömmel olyan szövegeket firkálnak, amelyeknek tartalma az egyetemen kívülre vezet. A firkák az elitkultúrával szemben a diákoknak a populáris kultúrához való vonzódását mutatják. A szövegek nagy hányada az ifjúságot foglalkoztató témákat képezi le. Ide tartoznak az együttesek nevei, a dalcímek, a dalszövegek, a filmcímek tömkelege, a sztárok szállóigévé vált mondásai, a különböző humoros megjegyzések, a viccek, a tanácsok. Ezek mellett találhatók szenvelő, emlékkersekre emlékeztető szövegek és ismert költők verseinek parafrázisai. Mindezek a firkálások, szövegek olyan tartalmakat jelentenek, olyan ízlésvilágot propagálnak, amelyek ellentétben állnak, vagy összeférhetetlenek az egyetemen folyó hivatalos diskurzusok tartalmával és komolyságával. Éppen ezért a hivatalos diskurzusokkal szembeni protestálásként értelmezhetők. A firkálók a populáris kultúrával láznak az elitkultúra ellen. Nem tudhatjuk, hogy nő-e azok száma, akik egyetemi éveik alatt is zömében populáris kultúrát fogyasztanak. Ez a magatartás azonban létezik. Paul Willis megállapítása szerint a *skacok* az iskolai ellenkultúra éltetésével tulajdonképpen az értelmiségi érvényesülés lehetőségétől fosztják meg magukat. Az *elkülönböződés*, a szubkultúra működtetése miatt kiesnek az elitkultúrából, a munkáskultúrához való sorolódás oka, hogy – az iskola által felkínált esélyegyenlőség kihasználása helyett – újratermelik a lázadó attitűdöt (Willis 2000).

(Lázadás formával)

Az írott, nyomtatott szövegek esetében fontos a látvány szerepe. A padfirkák esetében is számolnunk kell egyfajta látvány-dominanciával. Az üzenetek formai szervezésében is megnyilvánul a tiltakozás. A firkálók írástechnikáját, a grafikai vetületet azért is érdemes megnézni, mivel bizonyos típusú kultúrákra egyre inkább a vizualitás jellemző. A firkálások nemcsak *mondanak*,

hanem *mutatnak* is valamit. A megmutatás módja mellőz mindenféle visszafogottságot: ezeknek a szövegeknek a normasértő, a normától eltérő elhelyezése szemben áll az iskolai és nyomdai gyakorlattal. A szövegek igyekeznek az egész padfelületet, az üres firka felületet kitölteni, telezsűfolni; ezeket újra és újra megerősítik, mert szembetűnővé, kihívóvá akarják tenni. A felület elrondítása pedig szándékos elhajlás a firkálók részéről. Tehát nem elhanyagolható az üzenetek formai kódolásának, a lázadásra minősülő írásképeknek (a különböző színű és méretű betűknek, a rajzok jelenlétének, valamint az ábra és szöveg esetenkénti szervezettebb összekapcsolódásának) vizsgálata.

A kihívó szándék szempontjából fontos, a szemnek is szóló firkálások közé tartoznak az együttesek neveinek sajátos írásképei. Ilyen például a METALLICA szélső betűinek megnyújtott, nyíllal végződő szárai és a fül számára kevesebbet közlő ALCQHOLICA szöveg. A szemnek is íródtak az egyetem FUCKULTATE, FAQULTATE formái, amelyek csupán a fül számára elvesztik nyelvi humorukat, jelentésüket. A szándékosan helytelenül, hangzás és kiejtés szerint íródó szövegek is alternatívák az egyetem, tanárok számára készülő dolgozatok nyelvi helyességével szemben: KOMOJODJ, HÚJJÉK VATTOK MINNYÁJAN!, MOTHA FUKAZ.

A firkálás formai szervezése abban a szembetűnő különbségben mutatkozik meg, hogy ugyanazok a diákok, akik dolgozataikban a szövegeik formáját filológusi műgonddal tervezik meg, írásaikat lábjegyzetekkel, hivatkozásokkal látják el, a padokra hevenyészett szövegeket helyeznek el. Azaz itt már nem is írnak, hanem firkálnak, a firkálás maga pedig tudatos elhajlásként értelmezhető az írás bevett technikáival szemben. Így a szándékosan igénytelen tartalom mellett a torz írásképek alternatívája is lázadásként értelmezhető.

(Lázadás nyelvhasználattal és stílussal)

A vizsgált szövegek főleg magyar, angol és ritkábban román nyelven íródtak. Mivel a szövegek gyűjtését a magyar diákok által gyakrabban látogatott termekben végeztem, természetes, hogy a diákok főleg anyanyelvükön firkálnak. Az angol nyelv használatát a nemzetközileg elterjedt jelszavak, a filmcímek, az együttesek nevei és a dalszövegek indokolják. Ezekben a nyelveken kívül a székely „nyelvet” is használják: tájnyelvi szavak és formulák a NE BÜSZÜLJ, TE!! BÜH! BUFTISKODIK MÁRISKÓ!, NE BIZSILJ A TÚZZEL!³ Ezek mellett található *keveréknyelven* írott firka is: például a

³ Valójában ezek Sántha Attila-idézetek. A szerzőnek a hagyományos költészetétől eltérő stílusát előnyben részesítették a konformitás rovására.

FUCKULTATE, LÓPULA, SUCK MEG, vagy a megfelelő helyen a görög *alfa* és *pi* betűvel helyettesített CSO. ΠCSA.

A szövegek nyelvi és stíláriis megszerkesztése is üzenet-értékű. A firkálások nyelvhasználatában és stílusában is tapasztalhatunk elhajlást a hivatalos, bevett diskurzusokkal összehasonlítva. A szövegekben nagyon erőteljesen jelentkezik az obszcenitás, a szleng, a trágár nyelvhasználat. Jelenlétének okát közelebbről is firtatnunk kell.

A trágár nyelvhasználat és az obszcén szövegek jelenléte és gyakorisága a kívülálló számára érthetetlen: a bölcsészhallgatók, akik szépirodalmi és tudományos szövegeket olvasnak, naponta helyesírást gyakorolnak, műértelmezéseket végeznek, a padokra mégis vulgáris szövegeket írnak. A tiltakozás felől nézve azonban érthetővé válhat ez az abszurd tünet, és választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy mi a szerepe a diákságnál a trágárságnak, az obszcenitásnak.

Pierre Bourdieu szerint a tanár által használt nyelv is távolságtéremtő technika a tanár–diák viszonyban, mivel az intézményt képviseli. „A tanári beszédmód, ez a törvényben rögzített attribútum [...] sohasem választható el attól az iskolai tekintély-viszonytól, amelyben megnyilatkozik.” A nyelv itt nemcsak a kommunikáció eszköze, fő funkciója az is, hogy „igazolja és a hallgatóságra kényszerítse a kommunikációnak és a kommunikáció tartalmának pedagógiai tekintélyét” (Bourdieu 1978: 11). Ez alapján a firkálók nyelvhasználata a tanár és az intézmény által használt nyelvvel, diskurzussal szembe helyezkedve jön létre. A trágár nyelvhasználat így alternatívaként szolgál az *elfogadottnak, helyesnek, értékhozóznak* nevezett filológusi beszédmód mellett, amely az egyetem hivatalos beszédmódját és nyelvi kultúráját képezi. Ezt az alternatív vagy más diskurzust az intézménnyel szembeni ellenállás termeli ki, azokról a tabukról beszél, amelyektől ez a kultúra elfordul. Logikája éppen az erkölcsi normák értelmében felállított tabuk megszegéséhez vezet.

A firkálók nyelvhasználata tehát azt is jelzi, hogy a tisztában vannak az elfogadott normával, éppen azért és éppen azt sértik meg. Klaniczay Gábor szerint „a trágár megnyilvánulások inkább gyümölcsötetni próbálják a tilalmak meghatározta helyzetet, mintsem hogy kérdésessé tennék magának a tilalomnak a létjogosultságát; minden más példánál jobban árulkodnak arról, hogy a tilalomszegés aktusa valójában magát a tilalmat erősíti” (Klaniczay 1981: 83). Az obszcenitás ütközik a filológusi beszéd minőségével, tudományos nyelvezetével, a firkálás trágár szövegei éppen ezt a bevett nyelvezetet, beszédmódot kezdik ki. Ezért és így kerülnek a diákok padjaira a négybetűs szavak és a nemi szerveket ábrázoló rajzok.

A trágárság a firkálás nyelvhasználatának csupán egyik összetevője. Szinte közhelyes, hogy a firkálásban megfogalmazott közlések, üzenetek minden esetben formával, stílussal rendelkeznek. A stílus pedig „önmagában is szokásként, a viselkedés sajátos formájaként fogható fel. Arra vonatkozó kulturális előfeltevés, meggyőződés, hogy a közlendő tartalom megszerkesztésének, kódolásának alkalmazott eljárása a legadekvátabb a szerkesztési és kódolási lehetőségek közül” (Keszeg 1996: 48). A firkálók nyelvi viselkedését és a stílusválasztás okát és célját is az intézményi keret alapján kell magyarázni.

Még egy közhely: az egyetemen folyó diskurzus komoly szándékú és tartalmú. A tudományos értekezés komolyságot igényel. Ezzel a hivatalos retorikával szemben a padfirkák szembetűnően kötetlenek, könnyedek, humorosak. A hivatalos beszédmódot kezdi ki a cinizmus és irónia túltengése minden általa legitimizált narratívával szemben. Ilyen a bibliai, paradicsomból való kiűzetésről szóló történet profanizált átértelmezése azon az *ábratexten* (Balázs 1994c: 222), ahol egy kigyófej a következőket mondja (nyilván Évának): EDD AZ ALMÁT, TE KELLEMETLEN SZAGÚ PROSTITUÁLT!

A firkálás stílusjegyeire nem a hagyományos, bevett és elfogadott közlés-mód eljárásai jellemzőek, hanem a nonkonformitás. A diáknyelvet a nyelvészetben csoportnyelvként tartják számon. A padfirkákat pedig a szövegek szóhasználata, szintaktikája, az idegen szavak nagyobb gyakorisága, az ötletes szóalkotások és az egyszeri használatú szavak gyakorisága ehhez a csoportnyelvhez tartozóvá teszik.

A szövegek több esetben a pusztá firkálási kedvért és az öncélú szóalkotásért jönnek létre. A játékosságra való nyelvi hajlam a diákok kreativitásáról és fesztelen viselkedéséről árulkodik: LÉTÖRÖM/ LETÖRÖM, OSZT HA/ HA OSZT/ OSZTÁN/ OSZT TÁN, I'AM/ ANGRY/ HUNGRY/ HUNGARY. ZILAH mellé került a város nevének sajátos hangzását kihangsúlyozó MIH VHAN VELEH? kérdés. Ugyanilyen az ÓRÜLTEN SZERETLEK firka alatt egy megjegyzés: SZERELEM ELSŐ HÁNYÁSRA. Az firkálás fakultatív diáktevékenysége itt szembehelyezkedik a tanárok által elvárt hivatalos feladatok kötelezettségével.

A hatalmi tekintély és a bevett norma elleni magatartást a konvencióellenesség mellett a cinizmus és irónia táplálja. Ez abban is megnyilvánul, ahogy a firkálók a terminológián élősködnek. A szakkifejezések használata a tanárok attribútuma, és elsajátításuk a kötelező tananyagnak is részét képezi. Ebben a környezetben ezek önmaguk paródiájaként hatnak; általában

olyan kontextusba kerülnek, ahol értelmük, jelentésük megváltozik, esetleg visszájára fordul: például egy meztelen pár rajza mellé kerültek az irodalomelmélet HORIZONT, *élvező megértés és megértő élvezés* szakszavai.

Falfirkák

A kolozsvári falfirkák gyűjtését 2001 decemberétől 2003 márciusáig végeztem rendszeresebben, de máig gyűjtöm őket. A firkálás elemzésének megkönnyítése szempontjából a szöveganyagot laza tartalmi, tematikai csoportokra osztottam. Az osztályozásnál a szövegekből kikövetkeztethető megszólítók és megszólítottak társadalmi rétegének, érdeklődési körének szempontjait vettem figyelembe, néhol megkockáztatva a korosztály behatárolását is. A csoportosítás eredményeként négy nagyobb tematikai egység jött létre: politikai-közéleti falfirkák; vallási és szektagraffitik; sporteseményhez és sportélethez köthető falfirkák; egyéb, ifjúsági jellegű szövegek.⁴

Politikai-közéleti falfirkák

A gyűjtött anyag megléte már 1990-től datálható, az azóta eltelt évek fontosabb eseményeit örökíti meg. (1990 előtt a politikai magánvéleménnyel a nyilvánosságban élni nem lehetett, mivel a fennálló hatalmi rendszer ellenőrzése alatt tartotta a nyilvános szférát is.) Ezeket a firkákat nagyobb valószínűséggel az ifjúságnak a közügyek iránt jobban érdeklődő rétege írta, az a korosztály támogatta, akit jövője és az ország sorsa hatványozottabban foglalkoztatott. De létrehozhatta bárki, aki készletve érezte magát a kommunikációnak ezt a módját választani.

A politikai-közéleti falfirkák bel- és külpolitikai eseményekkel egyaránt foglalkoznak. Belpolitikai jellegűnek számítanak az 1989-es forradalmi események kapcsán a büntetés elmaradására utaló, a monarchiát mint államformát támogató, a többszöri elnökválasztás (1990, 1992, 1996, 2000) fordulóit és a politikai pártokat kommentáló és minősítő, a magyar Bolyai Egyetem és területi autonómia ügyét, a kormányok gazdasági és politikai intézkedéseit (infláció, NATO- és EU-csatlakozás) végigkövető, valamint az országot és a rendszert általában minősítő firkálások. Helyi szinten a helyhatóságai választásokat (1996, 2000), a polgármester intézkedéseit kom-

⁴ A firkálások közlését itt is terjedelmi okokból mellőzöm. A vonatkozó anyaghoz lásd Jakab 2004a: 106–114 és Jakab 2004b: 117–123.

mentáló és az etnikumok közötti viszonyra utaló szövegek tartoznak ebbe a csoportba.

Külpolitikai jellegűek azok a – főleg a médián keresztül beszűrődő – események, amelyek nem bírtak különösebb fontossággal a romániai társadalmi-politikai életre vonatkozóan, és ugyan nem érintették, nem befolyásolták döntően, mégis foglalkoztatták a kolozsvári falfirkálókat.

A napjainkig tartó főbb politikai eseményeket leképezik, végigkísérik a graffitik, a politikai folyamat kiemelkedő momentumait kommentálják, az eseményekhez minősítve viszonyulnak ezek a szövegek.

Vallási és szektagraffitik

A gyűjtött falfirkáknak ez a csoportja nagyrészt nemzetközileg ismert és elterjedt szövegeket tartalmaz. Ezeket a vallásos propagandákat nyugatról beszüremelő firkálási szokás eredményének tekinthetjük. Import-graffitik, ha úgy tetszik. Egy vallásos eszmény kifejeződése, egy virtuális-ideális világot teremtenek. Mondanivalójukat a keresztény kultúra elemei, toposzai segítségével közlik. Bibliából vett, kimerevített jelszókat, jelmondatokat tartalmaznak. Ezek szólnak Istenről, minőségeiről: ISTEN, ISUS E DOMN, ISUS IS THE LORD, ISUS E VIU, DUMNEZEU ESTE/ DRAGOSTE, ISUS/ LUMINA/ LUMII;⁵ az emberekhez való viszonyáról: ISUS TE IUBEȘTE, ISUS VINE CURÎND.⁶

Az ideológiák közül az anarchista, ateista és sátánista képviselteti magát. A keresztényi szövegekkel szemben egy negatív jövőképet, állapotot forgalmaznak: NO FUTURE, †/HOLBI END OF/ THE/ ROAD, GOD IS AWESOME, FUCK GOD. A sátánista és anarchista szimbólumok használata (fordított kereszt vagy ötágú csillag, A a körben) jellemző, céljuk a kegyeletsértés a keresztényi értékek és a bevett társadalmi értékrend radikális elutasítása.

Sporteseményhez, sportélethez köthető falfirkák

Az ide sorolható firkák esetében rajzolható ki a leginkább a létrehozók köre, a szerzőség kérdése kevésbé vitatható és főként a futballrajongók táborára

⁵ JÉZUS AZ ÚR, JÉZUS A KIRÁLY, JÉZUS ÉL, ISTEN A SZERETET, JÉZUS A VILÁG VILÁGOSSÁGA.

⁶ JÉZUS SZERET TÉGED, JÉZUS JÖN NEMSOKÁRA.

szűkíthető. Ezek a firkák egy szabadidős sporttevékenységhez köthetők és közöttük két nagyobb tematikai egység különböztethető meg. Egyik tematikus tömböt a helyi futballcsapatok köré szerveződő, a csapatok rajongói által kitermelt firkaözön jelenti, a másik hányadot pedig a tágabb, nagyobb érdeklődést keltő országos és nemzetközi jellegű sportesemények leképezése teszi ki.

Az első és nagyobb csoportba tartoznak a kolozsvári *CFR* és *Universitatea* futballcsapatokról szóló, azokat egymás ellenében támogató vagy elmarasztaló firkálások. Ezek a firkálások elfoglalják a csapatok stadionjainak kerítését, azok teljes felhasználható felületeit, a környező épületek falait. Ezek mellett nagy mennyiségben, a város egész területén szétszórva is megtalálhatók a firkálások, minduntalan kijavítva, átírva a támogatott vagy elmarasztalt csapat nevét. Szabályos falfirkaháború zajlik ezen a területen. A firkák tartalmazzák a csapatok vagy az otthonokul szolgáló negyedek nevét, a csapatok alapításának éveit (1907 és 1919), lokálpatriotizmusra építő retorikájuk elutasítja az ország minden más futballcsapatát.

A második csoportba sorolható, az országos és nemzetközi sportélettel kapcsolatos szövegek legnagyobb hányada szintén a futballhoz kötődik. A VB-k (1994, 2002) és nemzetközi (főleg magyar–román) mérkőzések kapcsán jelentkeztek a falfirkák. Azonban ezek mennyisége messze alulmarad a fenti csoportnál.

Ifjúsági graffitik

Ezek azok a falfirkák, amelyeket leginkább a fiatal korosztályhoz (pontosabban: a serdülőkorhoz) köthetünk. Ezek a szövegek találhatóak a legnagyobb mennyiségben Kolozsváron, azonban nagyrészüket „gyűjthetetlen”. Alig található olyan felület, ahova ne került volna valamilyen firkálás, megjegyzés, név, karcolás, ábra stb. Ezek a szövegek olyan tartalmakat hordoznak, olyan életérzéseket, világképet stb. fejeznek ki, amelyek ezt az átmeneti társadalmat a leginkább foglalkoztatják. Funkciójuk ezen ifjúság meglétének, preferenciájának a társadalom irányába történő demonstrálása, a korosztály önidentifikációjának elősegítése. Az ifjúsági csoportkultúrában belül a szövegek viszonylatában több érdekeltségi terület különíthető el. Ilyen alegységek például a zenei együttesek, sztárok nevei, jelszavak, szexuális (tabu) témák, a turizmus rituáléjához (Grasskamp 1986: 94) tartozó kome-morativ szövegek.

Ugyanide soroltam az utóbbi években elterjedt graffitizés eredményeit, a New York-i típusú falképeket, amelyek a többféle szín használatával a közlés,

nyomhagyás szándékán túl más (esztétikai-művészeti) funkciókkal is bírnak (vö: Kresalek 2000: 316–318).

A falfirkálás motivációi

A falfirkálást is a beszédmódot éltető egyének, csoportok felől kell megvizsgálni: miért termelődnek ezek a szövegek, mi készteti a firkalókat arra, hogy a kommunikációnak ezt a publikus létformáját válasszák?

A romániai társadalom általános összefüggéseinek, szerkezetének vizsgálata a probléma megvilágításához, a kérdés megválaszolásához vezethetne el. Azaz egy olyan használható hipotézis felállítását tenné lehetővé, amelyet további kutatások bizonyíthatnak. Az egyenlő jogokat, egyéni szólásszabadságot hirdető és megvalósítani igyekvő demokrácia a gyakorlatban illuzórikus, az egyén képtelen hivatalos úton, fórumok előtt élni a véleménynyilvánításával. A sajtószabadság a gyakorlatban nem jelenti azt, hogy bárki közvetlenül beleszólhat a médiába, befolyásolhatja, megváltoztathatja a fennálló társadalmi és politikai rendszert. A média pedig képtelen mindenki, minden egyes ember véleményének hangot adni.

A maguk véleményével közvetlenül élni nem tudók rétegéből kerül ki a firkalók csoportja. Szükséges hangsúlyozni, hogy nem él mindenki ezzel az alternatív kommunikációval, következésképpen ez sem tükrözheti a szélesebb társadalom árnyaltabb véleményét. A firkalás a fordított kommunikációt (Hernádi 1986: 45) élteti: az egyéntől a közösség felé érvényesül, a vélemény szabadságának büszkesége (Grasskamp 1986: 96). Az egyén a firkalás gesztusával közvetlenül a szélesebb nyilvánosság elé viheti preferenciáit, nemtetszését, ízlését, alternatívákat mutathat fel, direktebb formában befolyásolhatja a publikumot. Minthogy a magyar és román etnikumot egyaránt érintő problémákról van szó, mindkét etnikum egyaránt él ezzel a közlési lehetőséggel.

A politikai-közéleti jellegű diskurzusok esetében a falfirka eszköz arra, hogy a kormányzásba, az ország politikai sorsába beleszólni nem tudó egyén vagy csoport tiltakozásának, véleményének hangot adjon. Ez a hivatalos diskurzusok mentén szerveződik, azoknak a szélesebb rétegeket érintő intézkedéseit, folyamatát reagálja le. A falfirka természeténél fogva a hivatalos, hatalmi diskurzusokkal szemben ellentétes előjelű, ellenzéki beszédmódot éltet. Ezzel magyarázható az a tendencia, hogy a falfirkálás negatív politikai fordulatok, gazdasági és politikai válsághelyzetek idején kristályosodik ki. Ez a megnyilvánulás tehát inkonzekvens: az ellenzéki magatartástól eltérően

nem következetesen radikális, csupán szórványosan és felszínesen figyel fel politikai eseményekre. Inkább a politikai életen kívüliség állapota ez.

A vallási és szektagraffitik meglétét a keresztényi és vallásos értékeknek a figyelem középpontjából, a média főáramából való kikerülése magyarázhatja. Ezek a szövegek azokat az űröket, hiányosságokat töltik ki, amelyeket a média nem tölt be, nem pótol kellőképpen. Ugyanakkor olyan viszonyt éltet önmaga és olvasói, a szövegek és az utca emberei közt, ami a vallásos érintkezések, kapcsolatok sajátja: a közvetlenséget. A vallási és szektagraffitiről elmondható, hogy egy demokratizálódó vallási folyamatot jeleznek, hasonlóan az utcán leszólító, megszólító prédikátorokhoz, akik magukat egyszerűen „keresztényeknek”, egyházon, felekezeten kívülieknek vallják. Mindennek jelenléte egy erősen ortodox városban a vallási pluralizmus kialakulását jelenti. A szövegek által propagált ideális állapot illuzórikus. Így a vallási és szektagraffitik esetében kontraszt képződik a valóságos és virtuális állapot között.

A helyi sportéletről szóló graffitik esetében megfigyelhető, hogy akkor árasztotta el a várost az *Universitatea*-t támogató szövegek sokasága, amikor a futbalcsapat sikerei megcsappantak, teljesítménye hanyatlóban volt. Következésképpen a médiából is kiszorult, főleg az elismerést illetően. Ezek szövegek reklámként hatnak, úgy is működnek: megpróbálják eladni a csapatot a (helyi) nyilvánosságnak. Ez a gesztus a csapat irányába is tud hatni, számára önbizalmat ad, mivel lelkes szurkoló-táborról tanúskodik.

Az ifjúsági graffitik kitermelődésének nemcsak a médiában való képviselet elégtelensége az ok, hanem az a tény is, hogy az ifjúság többszörösen hátrányos helyzetbe kényszerül a felnőttek társadalmában. Életkoruknál fogva nemcsak a döntéshelyzetekből vannak kizárva, hanem kisebbségi helyzetbe is kényszerülnek egy olyan társadalomban, ahol ez a korosztály kisebb hányadot képez. Ezek a szövegek a firkálók által képviselt korosztály lázadásaként is értelmezhetők. Ezt a lázadást a társadalomban rájuk osztott másodlagos, hátrányos szerepük generálja. Mindez megnyilvánul abban a tényben is, hogy ezek a szövegek nagyrészt a tabutémákat feszegetik. Az erotika, szexualitás erőteljes hangoztatása, a tabutörő szándék a lázadás kifejeződése. A firkálás gesztusa számukra egyértelműen és erőteljesen társadalmi szelep funkciót tölt be, ugyanakkor a felnőtt szerep felvételét megelőző, a beletörődés előtti lázadás erőtlen gesztusa is.

Firkák a MindBomb megrendelésére

Ezeknek a firkálásoknak a kontextusa az előbbiektől eltérő, amit vázolni is szükséges. Talán két dologgal kellene kezdenünk. Az egyik a kolozsvári Főtér-ügynek a bemutatása, a másik a firkálás létmódjára való visszautalás.

Másfél évtized óta Kolozsvár közéletének egyik meghatározó, a közbeszéd egyik sarkalatos témája az 1994-ben újrakezdettt főtéri, az (erdélyi) magyarság egyik fő szimbólumának számító Mátyás király szobor előtti ásatások. Politikai csatározásokat kiváltó lokális és országos konfliktusok oka és egyik főszereplője lett a kolozsvári főtéren zajló tevékenység.

A főtéri gödrökhöz való viszonyulás megosztotta a kolozsvári lakosság véleményét. Az ezekhez való viszonyulás nagyjából az etnicitás, illetve a közízlés kategóriáival ragadható meg. Egyrészt megvolt a magyar lakosság részéről az az álláspont, mely az itt folyó ásatásokat a magyar etnikus tér és ezzel a magyarság irányába történő inzulstusként értelmezte az ügyet. Ez nagyjából azt a véleményt jelentette, hogy a magyar teret igyekszik a román többségű hatalom esztétikátlanná, funkciótlaná tenni, azaz egyfajta etnikus deflorációt és „közlekedésrendészeti katasztrófát” látott benne. Másrészt ott volt a főleg román elit által képviselt álláspont, mely szerint a téren folyó ásatások szakmai jellegűek, a Történelmi Múzeum hatáskörébe tartoznak és céljuk egyszerűen a leletek beazonosítása, illetve szükség esetén a helyszín továbbbása további bizonyítékokért. Ezzel az állásponttal együttjárt, vagy mindinkább hozzárendelődött a szimbolikus térhasználat retorikája, mely a térteremtés, térfoglalások alapján igyekszik meghatározni az etnikumok elsőbbségét. A szimbolikus térharc alapképlete az, hogy a Mátyás király által megjelenített magyar történelmi múlttal szemben a román elit szinte szó szerint megjeleníteni kívánta a román mítoszt, a dák és egyéb leletekhez rendelve a dák-római mítoszt és ezzel a román nemzeti történetírás egyik dogmáját a román eredtetudatot.

A térteremtés szándéka a román elit részéről sem újkeletű a Főtéren. Ide helyezték Erdély Romániához való csatolása után nem sokkal a szintén római eredetet felmutató capitóliumi farkas másolatát, majd Mátyás király lovasszobrának talapzatáról eltávolított magyar címer és felirat helyébe tettek román feliratot, mely szerint a magyar királyt legyőzte a moldvai vajda. 1998 és 2000 között az akkori polgármester tervei közé tartozott a Traianus-oszlop mérethű másolatát elkészíttetni és felállíttatni a szoborral szemben. 1998. december 1-jén ennek alapkövét egy emléktábla kíséretében el is helyeztette a gödör szélére. A Mátyás-szoborra hét évvel korábban szintén a

román nemzeti ünnep alkalmából helyeztette vissza a II. világháború alatt eltávolított román szöveget.

Természetesen nem állítom azt, hogy a főtérrendezés ügye csak etnikai alapon osztotta meg a városvezetést és a lakosságot. Erre jó példa a szobor eltávolítása ellen tüntető, illetve élőláncot formáló magyar–román fellépés. Illetve az a tény, hogy a politikum szférájában román–román ellentétek kiváltója, illetve gerjesztője lett a gödör ügye. Gondolok itt arra, hogy amikor a polgármester egyik politikai ellenlábasa, a Kolozs megyei prefektus, kihasználva a városvezető külföldön tartózkodását, parancsot adott a gödrök betömésére, a külföldről hazatelefonáló városatya leállította az akciót.

A hosszas felvezetés csak arra szolgált, hogy megértsük, hogy a politikai kampánybeszédék témájává és fontos pontjává váló térrendezés ügye hogyan válik a köz ügyévé. Az új jelölt többek között a gödör betömésére tett ígéretével szerezte meg a magyarok támogatását a polgármesteri funkcióra. És, hogy mennyire politikai tőkeként tekintették ezt a kérdést, jó példa az is, hogy a gödörrel való érdembeni foglalkozás csak az országos választások lezajlása tán kezdődött meg. Akkor sem egyértelműen a betömésről lett szó, máig felmerült a leletek egyrészenek a helyszínen történő konzerválása.

2005 márciusában a *MindBomb* civil szervezet két táblát helyezett ki, egy majdnem üreset és egy másikat, Kolozsvár Főterének 1920-as még gödörnélküli és egy 2005-ös már gödörnélküli képével. Az első táblán egy felszólítás állott: ÍNGROAPĂ GROAPA! (Tömd be a gödröt!), illetve egy írószer képére írt DA PENTRU SCHIMBARE (Igen a változásra) szöveg.

Itt kell visszatérnünk a másik problémánkhoz, a firkálas létmódjához. A firkálas értelmezésében a szakirodalom nyomán azt állítottam, hogy a firkálas a nemhivatalos, üldözött írásművek kategóriájába tartozik, azaz olyan eszköz és beszédmód, amivel nem a hatalom rendelkezik. Itt viszont azt látható, hogy a firkálas provokálására és szervezése, illetve e tevékenység keretének megteremtése a hatalom részéről történik. Amíg az előbbiekben azt bizonyítottam, hogy a firkálas tartalmi mindig ellenzéki jellegűek, és nagyrészt a hatalmi pozíciókból szerveződő diskurzusokkal szemben jönnek létre, addig ebben az esetben úgy tetszik, hogy a firkálas létmódja a hatalmi beszédmódokra van ráhangolva. Nem akarom ezúttal azt állítani, hogy ez az eset megváltoztatja a szakirodalom „műfajelméletét”, mégis tanulságokkal szolgál az elméleti megközelítések számára. A gyűjtés 2005 márciusától, nem sokkal a táblák kihelyezése után kezdődött és az egyik gödör betömése (április 6–8) alatt, illetve után is folyt, egészen június végéig, amíg a táblákat leszedték. A felgyűlt anyag rendszerezésében az jelentette az egyik leg-

nagyobb gondot, amiről a padfirkák kapcsán már szó esett. Ezek a szövegek lezáratlanok, indefiniték, állandóan hozzáírtak, kommentálták vagy átírták őket. Így valójában szövegcsoportokról, témákról, retorikai egységekről beszélhetünk. A továbbiakban ezeket szeretném röviden bemutatni.

A szövegírók egyrésze a gödörügyet a régi (Gheorghe Funar) és az új, jelenlegi (Emil Boc) polgármesterek közötti csataként értelmezte. Ennek megfelelően támogatta vagy elmarasztalta ezeket a személyeket, az általuk fémjelzett tevékenységeket (ti. az ásást és a betömésre tett ígéretet): BOC=CARE FACE POC (Boc, aki pukkan), FUNAR/ FOREVER!; a gödrök létrejöttéért az előző polgármestert okolták: Da, îngropați/ nebuniile lui/ Funar! [mellette aláírás] (Igen, tömjétek be Funar örültségeit!), Îngropați groapă cu/ pământul de la flori!!!/ și cu FUNAR [mellette egy zászló rajza] (Tömjétek be a gödröket virágfölddel és Funarral!), ASTUPAȚI TÂMPENIILE LUI FUNAR/ PUNEȚI O FÂNTÂNĂ ARTEZIANĂ,/ BÂNCI PE MARGINE ȘI ÎNTRE STÂLPI CU BEC/ SĂ AVEM UN CENTRU EUROPEAN!/ [mellette aláírás:] Real Dream (Tömjétek be Funar baromságait. Tegyetek ide egy artézi kutat, padokat a működő lámpaoszlopok közé, hogy legyen egy európai főterünk!). Viszonylag kevés olyan szöveg van, amely csak igennel vagy nemmel felel a felhívásra.

A szövegek egyrésze az etnicitás, az interetnicitás attitűdje alá sorolható. A szövegek magyar vagy román (néha angol) nyelven íródtak. Ez alapján nagyjából az a megállapítás lenne helyes, hogy az előbbieket magyarok, az utóbbiakat románok írták. Azonban magyarok is írtak románul, illetve valószínűtlen, hogy a románok magyarul írtak volna. A magyar szövegek egyértelműen a gödör betömését szorgalmazzák, míg a román szövegek megosztott vélemények lenyomatai. A táblák alatt elhangzott beszélgetések alapján tudom, hogy a románok jórésze is támogatta a betömést, illetve nehezményezte, hogy a gödrök esztétikátlanná tették a várost. Ezt az attitűdöt bizonyítják az alábbi szövegek: NU FACEȚI/ PROSTIA! (Ne csináljatok hülyeséget!), CE MĂ EȘTI PROST DE/ DAI AȘA ÎN GROPI? (Mi van, hülye vagy, hogy csak úgy betömöd?), NU ÎNGROPAȚI/ GROAPA! (Ne tömjétek be a gödröt!), MUIE BOZGORILOR (Szopás a hazátlanoknak!)/ [később:] MUIE ȘOVINISMULUI DE ORICE FEL!! (Szopás mindenféle sovinizmusnak!), DA!/ HAI SECUIMEA! (Igen! Hajrá Székelyföld!)/ [később:] Igen!/ [később:] NA JA!, Hallo! mie-mi place groapa!!!/ so... las-o să fie. (Halló! Nekem tetszik a gödör, hagyd úgy!), Jó munkát!

Milyen ideológiák húzódnak meg a pro és kontra érvek mögött? Észrevehetően leképeződik, illetve felerősödik az a köznapi diskurzusokban burjánzó felfogás, hogy a múlt meghatározza a jelent, akie a múlt, az jogosult a jelen-

re, akinek a múltja (történelme) birtokolja a teret, azé a hely: ÎNGROPAȚI MONUMENTELE CLUJULUI... ÎMBECILOR/ ARDEȚI ISTORIA COCALĂRIILOR (Tömjétek be Kolozsvár műemlékeit, bunkók! Égessétek el a nyavalyások történelmét!), PĂSTRAȚI/ VALORILE! (Őrizzétek az értékeket!), Nu îngropați trecutul!!! (Ne tömjétek be a múltat!!!), NU ACOPERIȚI!!!/ E TRECUTUL NOSTRU! PE CINE DERANJEAZĂ??? (Ne takarjátok el!!! A mi múltunk! Kit zavar???) / [később, a TRECUTUL fölé:] prezentul neamenajat și plin de gunoaie/ (și inestetă) (a rendezetlen és szeméttel teli, esztétikátlan jelen), DACĂ PUTEȚI NEGA ISTORIA (Ha le tudjátok tagadni a történelmet).

Természetesen a szövegek nem ennyire homogén tartalmúak. Található olyan is, amelyben ezek a fent tárgyalt aspektusok együttesen megjelennek. Például a következő szövegcsoportok: DIN TOTDEAUNA AM FOST DE PĂRERE CĂ MINDBOMB VA FI O REVELAȚIE PENTRU CLUJENI. SE PARE CĂ M-AM ÎNȘELAT./ CE ȚARĂ ÎȘI ÎNGROAPĂ TRECUTUL ISTORIC? SĂ VĂ AJUT. ÎNCEPE CU RO ȘI SE TERMINA CU MANIA./ CUNDOCEREA, ÎN LOC SĂ ASTUPE GROAPILE DIN ASFALT, ASTUPĂ TRECUTUL ISTORIC AL ROMÂNIEI./ PUNEȚI MÂNA PE O CARTE DE ISTORIE, ÎNCULȚILOR. MINDBOMB ARE PRETENȚIA CĂ ȘTIE/ CE ESTE BINE ÎN LUME, DAR DE UNDE POȚI SĂ ȘTII, DACĂ NU STUDIEZI TRECUTUL/ NOSTRU, GREȘELIILE CIVILIZAȚIEI UMANE? ACEST LOC TREBUIE AMENAJAT/ ASTFEL ÎNCÂT SĂ ÎL VADĂ ȘI COPII NOȘTRI, CARE NE VOR JUDECA PENTRU/ CEEA CE AM FĂCUT ASTĂZI. DEASEMENEA CONDOCEREA NU REALIZEAZĂ/ CĂ ACEST PUNCT AL CLUJULUI AR FI PUTUT FI O ATRACȚIE TURISTICĂ DACĂ AR FI FOST/ AMENAJAT, FIE ACEASTĂ ATRACȚIE CÂT DE MICĂ. LUMEA ÎȚI CAUTĂ ORIGINILE/ IAR ROMÂNIA ȘI LE ÎNGROAPĂ. BRAVO ROMÂNIA./ SEMNAT MACLEOD (Mindig is azon a véleményen voltam, hogy a MindBomb egy feleszmélés lesz a kolozsváriaknak. Úgy tűnik, tévedtem. Melyik ország temeti be a történelmi múltját? Segíték. Ro-val kezdődik és mániá-val végződik. A vezetőség, ahelyett, hogy az aszfalt gödreit tömné be, Románia történelmi múltját tömi be. Vegyetek kézbe egy történelemkönyvet, műveletlenek! A MindBomb öntelt, azt hiszi, tudja, mi a jó a világban, de honnan tudhatod az emberi civilizáció hibáit, ha nem tanulmányozod a múltunkat. Ezt a gödröt rendbetenni kell, hogy gyermekeink is láthassák, akik ítélni fognak majd afölött, amit ma csinálunk. Úgyszintén a vezetőség nem fogja fel, hogy Kolozsvárnak ez a része lehetett volna egy turisztikai látványosság, ha rendbe lett volna téve, bármilyen kicsi látványosság. Az egész világ az eredetét keresi, de Románia betemeti. Hajrá, Románia! Aláírás, Macleod.); később ugyanez a személy provokálta ki a firka-

özönt: AM CREZUT CĂ ACEASTĂ NEBUNIE NU SE VA ÎNTÂMPLA NICIODATĂ/ DISTRUGEȚI TRECUTUL ISTORIC./ ACEASTĂ „GROAPĂ” NU ÎNCOMODA PE NIMENI,/ DEȘTEPTIILOI!! EU VOI PORNI ÎN LINIȘTIT ÎN NOAP(T)EA/ ASTA DAR MĂ ROG CA ȘI VOI SĂ PUTEȚI DORMI LA/ FEL DE BINE, ȘI SĂ NU VĂ MAI TREZIȚI./ SEMNAT/ MACLEOD/ (Azt hittem, hogy ez az őrülség sose történhet meg. Szétromboljátok a történelmi múltat. Ez a „gödör” nem zavart senkit, nagyokosok!! Én elmegyek csendben ma este, kívánom, hogy tudjatok ti is ugyanolyan jól aludni és többé ne ébredjete fel. Aláírás, Macleod.) [később, alája:] DUTE/ ȘI CITEȘTE ISTORIA/ CLUJULUI/ MĂI ROMÂNULE! (Menj és olvasd Kolozsvár történelmét, te román!/[később, föléje:] PROMISIUNEA ESTE!!!/ EXECUTAREA???) (Az ígélet megvolt!!! A végrehajtás???) [később, alája:] TERASELE SOMEȘULUI DIN ULTIMUL GLACIAR/ PESTE „RUINE” PRESUPUNE VÂRSTA DE/ CEL PUȚIN 20000 DE ANI!!! UNDE ERAU/ ROMANI ÎN ACEI TIMPURI?!/ CITIȚI GEOLOGIA!!! (A Szamos teraszai a „romok” alatt az utolsó jégkorszakból legkevesebb 20000 évet feltételeznek!!! Hol voltak azokban az időkben a rómaiak?! Tanuljatok geológiát!!!/[később, alája az ACEI aláhúzva:] CITEȘTE GRAMATICĂ, BĂ DEȘTEPTULE! (Tanulj nyelvtant, te nagyokos!)/ [később, alája:] UNGURII SUGEȚI PULA!!! (Szopjatok faszt, magyarok!!!)/ [később, alája:] NICE,/ DUDE!/[később, alája:] HAI ARHEOLOGIA/ ANUL I/ 17. IV. 2005/ astupați totul, ca să avem ce redescoperi și săpa/ NOI!) (Hajrá, I. év, régészet! Tömjete be mindet, hogy legyen, amit mi újra felfedezzünk és kiássunk!).

Fontos megemlítenünk azt is, hogy a firkálási lehetőséget másra is felhasználták, mint a gödörügy kérdésére. Sok olyan szöveg is kitermelődött, amelyeket a falfirkáknál bemutattunk: ifjúsági témák, futballrajongók szövegei, politikai üzenetek. Amire most még kitérek néhány példa erejéig az annak észrevétele, hogy a városlakók arra is felhasználták ezt a lehetőséget, hogy a városfelfogásukat, elképzelésüket felmutassák, illetve a vélt hiányszágokra felhívják a figyelmet: DA (ori amenajați ca lumea,/ ori acoperiți...) (IGEN, vagy tegyétek rendbe, ahogy kell, vagy takarjátok el)/ [később:] valabil și pt./ zona parcului Caragiale, luați/ ce e bun de la alții (ez vonatkozik a Caragiale park környékére, tanuljatok jót másoktól/ [később, ugyanaz:] Și bănci sunt prea puține la Matei Corvin, Lupoaică și de la în/ spatele Catedralei,/ în rest curățenia în oraș e un dezastru domnul Boc,/ „zebrele” retrasate, plin de gropi pe străduțele/ centrale, fintinile/ arteziene nu/ funcționează și/ cite ar mai fi/ de făcut, fapte/ nu gargară! (Pad is kevés van a Corvin Mátyás, a Farkas és a Székesegyház körül, a város tisztasági

állapota is rettenetes, Boc úr, az átjárók félreesők, a központ utcái tele gödrökkel, az artézi kutak nem működnek, és még mennyi tennivaló van, tettek, nem mellébeszéd!), PUNEȚI POM! (Ültessetek fát!), DACĂ CREDEȚI CĂ ROMÂNIA TREBUIE/ SĂ RĂMÂNĂ O RUINĂ, NU ASTUPAȚI/ GROAPA, SĂPAȚI ȘI MAI ADÂNC!/ POATE GĂSIȚI BUGETU' ROMÂNIEI! (Ha azt hiszitek, hogy Romániának romhalmaznak kell lennie, ne tömjétek be a gödröt, ássátok még mélyebbre, hátha megtaláljátok Románia költségvetését!), SUNT DESTULE GROPI DE ASTUPAT! GROPILE DIN ASFALT, DE EXEMPLU!!! (Van elég betömetlen gödör! Az aszfaltút gödrei, például!!!).

Az egyik gödör betömése alatt és után is gyűltek szövegek. (A másik betömése még várat magára, illetve további városrendezési tervek része.) Ezek közül nem maradt el sem a dicséret, sem az elmarasztalás: SPOR LA LUCRU!!! (Jó munkát), ÎN SFÂRȘIT/ V-A VENIT MINTEA LA CAP!/ BRAVO!!/ Liza (Végre megjött az eszetek. Hajrá! Liza), BADHOLE!/ ASSHOLE, YEAH BABY!!!/ CONSUMATUM EST!/ HERBERTA, AȘA TREBUI SĂ ARATE (Így kell kinéznie), NU/ ALȚI BANI/ PENTRU ASTUPARE?/ CAM SCUMPĂ/ GROAPA ASTA (Ne. Újabb pénzek a betömésre? Kicsit sokba kerül ez a gödör.), SUNTEȚI NIȘTE IDIOȚI DACĂ/ O ACOPERIȚI! (Idióták vagytok, ha betömitétek!), DA! Am luptat să fie acoperite/ ani de zile!/ Alianța Civică Cluj (Igen! Évek óta harcolunk, hogy legyen betömve. Kolozsvári Polgári Szövetség).

Hangsúlyozni szükséges, hogy ebben az esetben a firkálásban való részvétel nem spontán, hanem kiprovokált. A firkálásra való buzdítás populista fogása lehetőséget teremtett a közvélemény számára, hogy megnyilatkozzon, illetve, hogy szembesüljön önmagával. A vélemények valójában triviálisabb továbbgondolásai, felerősítései azoknak a diskurzusoknak, amelyek a napilapokat, illetve a politikai nyilvánosságot uralták. A hatalom épp a firkálás nyers véleménymondását kívánta felszítani. Bizonyára számított arra, hogy a véleménymondók maguk is vitába szállnak egymással: a diskurzus lefolyását, a közvélemény polarizálását, egy kényes témának a többség–kisebbség erőviszonya alapján történő eldőlését kívánta befolyásolni.

Összegzés

Bár a firkálástól az értékelvű diskurzusok idegenkednek, mégis sokan élteik. Maga a termék mindenhova betolakszik, a szövegforma elit változatai (emléktábla, felirat, reklám stb.) mellett követel helyet magának, így igen reprezentatív kulturális sajátosság.

A jelzett fogalomhasználat következetlensége a kultúra értelmezésének bizonytalanságára is kihat. Mivel a néprajztudomány terhes öröksége a kontextustól megfosztott (szép) szövegek vizsgálata, sokáig nem is figyelt erre az esztétikai kategórián kívüli beszédmódra. Amikor mégis kutatni kezdte, akkor nem számolt a (társadalmi) kontextusával, a műfajelméleti vizsgálódások a firkálás – pontosabban: a felirat – helyére (eszközök, tárgyak, házak stb.) koncentráltak. Ahogy a néprajzi csoportok a néprajzban kuriózumként és kezdetben nyelvjárási sajátosságok hordozóiként jelentek meg, a firkáló csoportokról leválasztott szövegek is nyelvészeti (szociolingvisztikai) kuriózumként bukkantak fel. Mondhatni, hogy a kutatói paradigma továbbírta önmagát.

Mivel a firkálás a kutatás számára periférikus területet jelentett, ez a kultúrátípus problematikusságát is magával hozta. Ez a magatartás annak magyarázatával el is fogadható, hogy a firkálás a kultúrának a megszokott kutatási területeivel ellentétben többnyire ellenzéki természetű. A firkálásnak ezeket az aspektusait vizsgálva a továbbiakban arra keresem a választ, hogy melyik az a csoportkultúra, amely megengedi, lehetővé teszi a firkálást.

A szubkultúra kifejezést a szociológiában először használó Albert K. Cohen sajátos életvitel, értékrendszer, idea, viselkedési szabály és norma együttesére gondolt. Azonban úgy tűnhet, hogy a fogalmat önmagából magyarázza: azért más a szubkultúra, mert *más*, az egyén csoporthoz sorolódása a *mássága* által meghatározott vagy predesztinált, a szubkultúra pedig megoldást jelent a *másságra*. Maga a szubkultúra-megoldás mint reakció vagy termék, nem is az egyén érdeme: „A termék nem írható egyetlen résztvevő számlájára sem: valójában csoportméretekben »jött létre«” (Cohen 1969: 275). A fogalom a későbbiekben kinőtte ezt a koncepciót, használják valamely társadalmi réteg vagy csoport kultúrájának jelölésére éppúgy, mint a kommersz-, az aljakultúra szinonimájaként, de mindkét esetben az igazi értékeket hordozó *magaskultúrával* szembeállítva. A szubkultúra elnevezés tehát azt próbálja megfogalmazni, hogy „vannak olyan területek, amelyek a kultúra alatt vannak, vannak olyan népcsoportok, akiknek nem kultúrája, hanem csak szubkultúrája van” (Klaniczay 2004: 20). A fogalmat így már csak többes számban lehet használni.

A szubkultúra-definíciókra jellemző, hogy a kultúrákat csoportokhoz kötik. Kérdéses azonban, hogy beszélhetünk-e önálló kultúráról vagy csoportokról az általunk vizsgált firkálások esetében. A padfirkálás esetében még beszélhetünk valamilyen csoportkötődésről, amelyhez a diákság mint közösség biztosít keretet. A falfirkálásnál – leszámítva az általunk nem tárgyalt

graffitizőket és szignózókat – még ez a kvázi-közösség sem mutatható ki: a firkálok többnyire (a szurkolókat leszámítva) nem ismerik egymást, ez a kultúra így nem csoportkeretek között és csoportnormák értelmében zajlik.

A posztmodern állapotra Jean-François Lyotard szerint a nagy elbeszélések, a társadalmi kötelek felbomlása jellemző. Messzire mennénk, ha a szerző nyomán a kultúrák és csoportok megszűnéséről beszélünk, azonban az általa használt *laza hálózat* segít az értelmezésben (Lyotard 1993: 36–44). A firkálo csoport nem körvonalazható interperszonális kapcsolatokkal, sem külső jegyekkel. Ennek a kultúrának terei vannak (tanterem, utca, tér stb.), ahol zajlik, helyzetek vannak (aszimmetrikus társadalmi és intézményi viszonyok, a médiában való részvétel képtelensége, tiltakozás, közlésvágy), amelyekre választ ad és amelyeket újra is termel. A csoport nem kompakt, csupán a firkáolásban konstituálódik, tehát maga a tevékenység szubkulturális. A firkálo egyén a tevékenység során csak belép ebbe a kultúrába és nem életmódként éli meg. A szimpátia kapcsolatok a létrehozott szövegek alapján valósulnak meg és többnyire virtuálisak maradnak.

Az imént állítottakat alátámasztja a kommunikáció kultivációs modell szerinti értelmezése, mint olyan, melyekkel teljes eseményrendszereket (tömegjelenségként értelmezett kommunikációkat) lehet leírni. Ezzel a modellel tehát nem a kétpólusú kommunikáció ragadható meg, hanem az a teljes rendszer, amely tulajdonképpen önmagát alakítja, szervezi: létrehoz egy világot úgy, hogy maga is része a világnak, nem csupán közöl a világról (vö: Béres–Horányi 2001: 147–151). A firkáolás is meghatározott viselkedésmintákat vonz magához, „kultivál”.

A firkáolás több szociokulturális csoport, szubkultúra találkozási pontja, illetve a firkálok más szubkulturális tevékenységeket is éltetnek. Nem válik el élesen más kulturális megnyilvánulásoktól (az utca terében például más tevékenység is zajlik). Ez megint azzal magyarázható, hogy ez a fajta tevékenység nem köt le, nem határol be (nem monopolizál) a maga számára külön csoportot: a firkálok drukkerék (sportgraffitik), közéleti érzékenységű személyek (politikai graffitik), ifjúsági csoportok stb. Tehát terek és helyzetek adta lehetőségekben válik láthatóvá ez az attitűd. Ugyanígy elmondható, hogy a diákok vagy városiak nemcsak ezt a szubkulturális tevékenységet folytatják, a magaskultúra termékeit is ők fogyasztják.

Szakirodalom

BAHTYIN, Mihail M.

1985 A szó az életben és a költészetben. A szociológiai poétika alapkérdései.
In: *Uő: A szó az életben és a költészetben*. Európa Kiadó, Budapest,
5–54.

BAKOS Zoltán

1986 Falfeliratok Budapesten. In: KOVÁCS Ákos (szerk.): *Budapesti fal-
firkák – A Műcsarnok és az Országos Közművelődési Központ közös
kiállítása*. Fényes Adolf terem, Budapest, 55–61.

BALÁZS Géza

1983 *Firkálások a gödöllői HÉV-en*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok,
18.) ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke–MTA
Nyelvtudományi Intézete, Budapest

1987a A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon. *Magyar
Nyelvőr* CXI. (3) 330–338.

1987b *Sátorfirkálások*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 34.) ELTE
Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke–MTA Nyelvtudományi
Intézete, Budapest

1989 Faliratok (A politikai graffitiről). *Tekintet* XXIX. (8) 37–42.

1991 Feliratos jelvények Magyarországon a nyolcvanas évek végén. *Magyar
Nyelv* LXXXVII. (2) 190–201.

1994a *Beszélő falak. Ötszáz különféle magyar graffiti, 1980–1990*. (Magyar
Csoportnyelvi Dolgozatok, 64.) ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelv-
járási Tanszéke–MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest

1994b A tetoválás és tetovált szövegek magyar néprajzi kutatása. In: PETŐFI S.
János – BÉKÉSI Imre – VASS László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan
7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai-textológiai megkö-
zelítéséhez*. JGYTF Kiadó, Szeged, 69–83.

1994c *Tetovált szövegek*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 59.) ELTE
Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke–MTA Nyelvtudományi
Intézete, Budapest

2000 A feliratozás. In: BALÁZS Géza – CSOMA Zsigmond – JUNG Károly
– NAGY Ilona – VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben.
Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60.
születésnapjára*. II. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettu-
dományi Kar, Budapest, 823–850.

- 2003 A ruhafeliratok szemiotikai-nyelvészeti kutatásának lehetőségeiről. In: VOIGT Vilmos – BALÁZS Géza (szerk.): *A kezdetektől a maig. A modern magyar szemiotika olvasókönyve.* (Magyar szemiotikai tanulmányok, 5–6.) Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 332–338.
- 2004 A tárgyfeliratok antropológiája és szemiotikája. In: KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor (szerk.): *Termékszemanatika.* Magyar Iparművészeti Egyetem, Budapest, 112–122.
- BAUSINGER, Hermann
- 1968 *Formen der „Volks poesie“.* (Grundlagen der Germanistik, 6.) Erich Schmidt Verlag, Berlin
- 1981 Szólások és feliratok. In: VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folcloristica 6. Fordítások szöveggyűjteménye.* ELTE Bölcsészettudományi Kar Folklore Tanszék, Budapest, 345–362.
- BÉRES István – HORÁNYI Özséb (szerk.)
- 2001 *Társadalmi kommunikáció.* (Osiris tankönyvek.) Osiris Kiadó, Budapest
- BOURDIEU, Pierre
- 1978 Az értelmiségi hagyomány és a társadalmi rend megőrzése. In: Uő: *A társadalmi egyenlőtlenség újratermelődése. Tanulmányok.* Gondolat Kiadó, Budapest, 7–70.
- COHEN, Albert K.
- 1969 A szubkultúrák általános elmélete. In: HUSZÁR Tibor – SÜKÖSD Mihály (szerk.): *Ifjúságszociológia.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 264–286.
- CSILLÉRY Klára, K.
- 1979 Felirat. In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. Második kötet. F–Ka.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 131.
- CASTIGLIONE László
- 1973 *Pompeji.* Corvina Kiadó, Budapest
- DÉNES István – EMÓDI János
- 2002 Régi barlangfeliratok a Vargyas-szoros barlangjaiban. *Erdővidéki Lapok* III. (4 (10)) 4–10.
- EMÓDI János
- 2001 *Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból.* (Partium füzetek, 17.) Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság–Királyhágó-melléki Református Egyházkerület–Nagyvárad Római Katolikus Püspökség, Nagyvárad

GRASSKAMP, Walter

1986 A kézírás árulkodó (Címszavak egy graffiti-esztétikához.) In: KOVÁCS Ákos (szerk.): *Budapesti falfirkák – A Múcsarnok és az Országos Közművelődési Központ közös kiállítása*. Fényes Adolf terem, Budapest, 91–103.

HABERMAS, Jürgen

1999 *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári nyilvánosság egy kategóriájával kapcsolatban*. Osiris Kiadó, Budapest

HÁY Ágnes

1980 Hülye, aki elovassa. *Mozgó Világ* VI. (6) 9–18.

HERNÁDI Miklós

1978 A házfalak kommunikációja. *Kultúra és Közösség* V. (1–2) 146–153.

1986 A házfalak kommunikációja. In: KOVÁCS Ákos (szerk.): *Budapesti falfirkák – A Múcsarnok és az Országos Közművelődési Központ közös kiállítása*. Fényes Adolf terem, Budapest, 45–52.

ILE Erzsébet

1991 *Arany János könyvtára a nagyszalontai Emlékmúzeumban. A költő széljegyzetei*. Szakdolgozat. BBTE, Bölcsészkar. Szakirányító: Kozma Dezső.

JAKAB Albert Zsolt

2002a A padfírka-kultúra. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 12.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 217–232.

2002b *Írott populáris diákkultúra. Firkák*. Szakdolgozat. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2004a Les graffiti à Cluj. In: VEREBÉLYI, Kincső (éd.): *Artes Populares 19. Annuaire du Département de Folklore*. Université des Sciences Eötvös Lóránd–Département de Folklore, Budapest, 89–118.

2004b Falfirkálás interetnikus környezetben. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 3. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 23.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 90–125.

2005 Firkáló és politizáló ifjúság Kolozsváron. *Korunk* XVI. (11) 69–80.

2006 A firkálás helye, motivációi és szerepe a diákkultúrában. In: EKLER Andrea – MIKOS Éva – VARGYAS Gábor (szerk.): *Teremtés. Szöveg-folklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére*. (Studia Ethnologica Hungarica VII.) L'Harmattan Kiadó, Budapest, 354–370.

KESZEG Vilmos:

1996 *Kelt levelem... Egy mezősegi parasztasszony levelezése.* (Néprajzi Látóhatár kiskönyvtára, 6.) Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen

KLANICZAY Gábor

1981 Trágárság és civilizáció. (Háy Ágnes gyűjtése kapcsán.) In: NIEDER-MÜLLER Péter (szerk.): *Folklór, Társadalom, Művészet 7. Folklór és mindennapi élet. (Válogatott tanulmányok.)* Népművelési Intézet, Budapest, 60–100.

2004 Gondolatok a népi kultúra, a szubkultúra és az ellenkultúra viszonyáról. In: Uő: *Ellenkultúra a hetvenes-nyolcvanas években.* Noran Kiadó, Budapest, 17–24.

KOVÁCS Ákos (szerk)

1986 *Budapesti falfirkák – A Múcsarnok és az Országos Közművelődési Központ közös kiállítása.* Fényes Adolf terem, Budapest

KRESALEK Dávid

2000 A város mint kiállítóterem, vagy a legpublikusabb tárlatokról. A graffiti Magyarországon. *Tabula* 3. (2) 316–327.

LACHMANN, Richard

1998 Graffiti – karrier és ideológia. In: BÍRÓ Judit (szerk.): *Deviációk. Válogatott tanulmányok.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 232–252.

LANG, Mabel

1974 *Graffiti in the Athenian Agora.* (Athenian Agora Picture Books, 14.) American School of Classical Studies at Athens, Princeton

LYOTARD, Jean-François

1993 A posztmodern állapot. In: BUJALOS István (összeáll): *A posztmodern állapot. Jürgen Habermas, Jean-François Lyotard, Richard Rorty tanulmányai.* (Horror Metaphysicae.) Századvég Kiadó, Budapest, 7–145.

MAULUCCI VIVOLO, Francesco Paolo

2002 *Pompeji erotikus falfirkák.* Plurigraf–Centro Stampa Editoriale, [Narni–] Sesto Fiorentino

ONG, Walter J.

1998 Nyomtatás, tér, lezárás. In: NYÍRI Kristóf – SZÉCSI Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig.* Áron Kiadó, Budapest, 245–267.

PAPP Annamária

1998 *Graffiti – nonkonformista kommunikációs mód. A műfaj létének aspektusai Kolozsváron.* Szakdolgozat. BBTE Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék, Kolozsvár

- STOCKER, Terrance L. – DUTCHER, Linda W. – HARGOVE, Stephen M. – COCK, Edwin A.
1986 Afalfeliratok társadalmi elemzése. In: LAMMEL Annamária – NIEDER-MÜLLER Péter (szerk.): *Folklór–kultúra–életmód. (Városantropológiai perspektívák.)* Művelődéskutató Intézet, Budapest, 71–89.
- PETHŐ Zoltán
2003 A graffiti előfordulási formái. In: ZSIGMOND Győző (szerk.): *Napjaink folklórja – Folclorul azi. A Magyar Köztársaság Kulturális Központja–Centrul Cultural al Republicii Ungare, Bukarest–București, 195–223.*
- SZÁRAZ György
1981 Feliratok Budapesten. In: VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folcloristica 6. Fordítások szöveggyűjteménye.* ELTE Bölcsészettudományi Kar Folklore Tanszék, Budapest, 387–395.
- SZERDAHELYI István
1975 Feliratirodalom; epigrafika. In: KIRÁLY István (szerk.): *Világirodalmi Lexikon. III. kötet. F–Groc.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 77–81.
- SZOMBATHY Bálint
1981 Városi graffitik. *Híd* XLVI. (11) 1405–1407.
1986 Beszélnek a falak. In: KOVÁCS Ákos (szerk.): *Budapesti falfirkák – A Műcsarnok és az Országos Közművelődési Központ közös kiállítása.* Fényes Adolf terem, Budapest, 1986, 52–55.
- TALLIÁN Tibor
1979 Bartók-marginália. In: BERLÁSZ Melinda – DOMOKOS Mária (szerk.): *Zenetudományi Dolgozatok 1979.* MTA Zenetudományi Intézete. Budapest, 35–46.
- WILLIS, Paul
2000 *A skacok. Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
- VOIGT Vilmos
1975 Graffiti. In: KIRÁLY István (szerk.): *Világirodalmi Lexikon. III. kötet. F–Groc.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 714.
1998 Kisepikai prózaműfajok. In: Uő (szerk.): *A magyar folklór.* Osiris Kiadó, Budapest, 303–355.